

**TARİHİ İPEK YOLU ÜZERİNDEKİ BİR ANADOLU ŞEHİRİ :
TOSYA (KURULUŞU VE GELİŞMESİ)**

(An Anatolian City On The Historical Silk Road, Tosya)

Yrd.Doç.Dr. B. Ünal İBRET*

ÖZET

Tosya Şehri, Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz Bölümü'nde yer almakta ve Kastamonu ilinin en büyük ilçelerinden olan Tosya ilçesinin merkezliğini yapmaktadır. Bulunduğu yerin situasyon şartlarına bağlı olarak geçmişten günümüze kadar gelen süreç içerisinde yerleşime sahne olan bu şehir, özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde önemli bir ticaret merkezidir. Tarihi Tosya Şehri Ilgaz Dağları'nın Devrez Çayı'na bakan güney etekleri üzerinde akan Kurudere'nin vadisi içerisinde kurulmuş, zamanla şehir güneye doğru genişleyerek E-80 Devlet karayolu boyunca uzanmıştır.

Tosya Şehri kuzeyde Ilgaz Dağları'na dayanmakta güneyde ise KAF zonu içerisine yerleşmiş olan Devrez Çayı boyunca uzanan Tosya Ovası'na açılmaktadır. Bu sebeple bölge morfolojisi yol güzergahlarını belirli istikametlerde zorlamaktadır. Böylece tarihi çağlar içerisinde önemli ticaret yolları Tosya Şehri'nden geçmiştir.

Tosya Şehri'nin yerleşme tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, Mermerdirek mevkinde bulunan kalıntılardan anlaşıldığı üzere bölgenin yerleşme tarihi oldukça eskilere inmektedir. Roma döneminden kalma tarihi köprü kalıntıları Tosya Şehri'nin bu dönemde yol güzergahı üzerinde bulunan önemli bir yerleşme yeri olduğunu ortaya koymaktadır. Tosya Şehri Osmanlı İmparatorluğu döneminde de tarihi ticaret yolu olan İpek Yolu üzerinde bulunduğu için ticari açıdan gelişmiş ve yol avantajı kullanarak bölgenin önemli yerleşim merkezlerinden birisi haline gelmiştir. İpek Yolu sayesinde Tosya Şehri başta kendi kırsalında tiftikten dokunan çok kaliteli bir tür kumaş olan sof ve ovasında yetiştirilen çeltiğin başlıca pazarı haline gelmiş, bunlarla birlikte şehirde demircilik, bakırcılık ve deri işlemeciliğine dayanan el sanatları gelişerek bunlarında ticareti yapılmıştır.

Cumhuriyet döneminde Anadolu'da kalkınma çabalarının ilk görüldüğü yerlerden birisini Tosya Şehri oluşturmaktadır. Burada Osmanlı döneminden kalan sermaye birikimine bağlı olarak ülkemizin ilk çeltik işleyen fabrikası

* Gazi Üniversitesi, Kastamonu Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, 37200, Kastamonu. ibretb@gazi.edu.tr

B. ÜNAL İBRET

kurulmuş, ancak 1970'li yıllara kadar Tosya şehri kendi kırsalının bir mübadele merkezi olmaya devam etmiştir. E-80 Devlet karayolunun Tosya Şehri'nin hemen güneyinden geçirilmesiyle Tosya Şehri tarihi misyonuna tekrar kavuşmuş böylece ülkemizin doğusu ve kuzeyini batısına bağlayan karayolunun avantajlarını kullanarak sanayi ve ticaret şehri haline gelmiştir.

ABSTRACT

Tosya city is placed on the west coast of the Black Sea Region and is the centre of one of the biggest towns of Kastamonu, Tosya. The city was an important trade centre especially in the age of Ottoman Empire due to its geographic situation. Historical Tosya was established in Kurudere valley viewing Devrez Stream of the Ilgaz mountain and expanded towards the south due to the E-80 highway.

Tosya is built on the Ilgaz Mountain in the north and opens to Tosya plain lying along the Devrez stream which is situated in the KAF zone in the south. Therefore, the morphology of the region forces the road routes to be in clear directions. So, important trade ways passed through Tosya during the historical ages.

Although it is not very clear the date of the first settlement in Tosya city goes back to very early times, which becomes evident with the ruins in the Mermerdirek area. The ruins of the ancient bridge which trace back to Roman times prove that Tosya was an important province then. In the age of Ottoman Empire Tosya city was an important centre due to its location on the Silk Road and its availability to the important roads of the region, as well. Tosya became the market place of saf which is made of Angora wool and is a very qualified cloth and paddy which grows in its plain, along with the iron works, copper works and leather works.

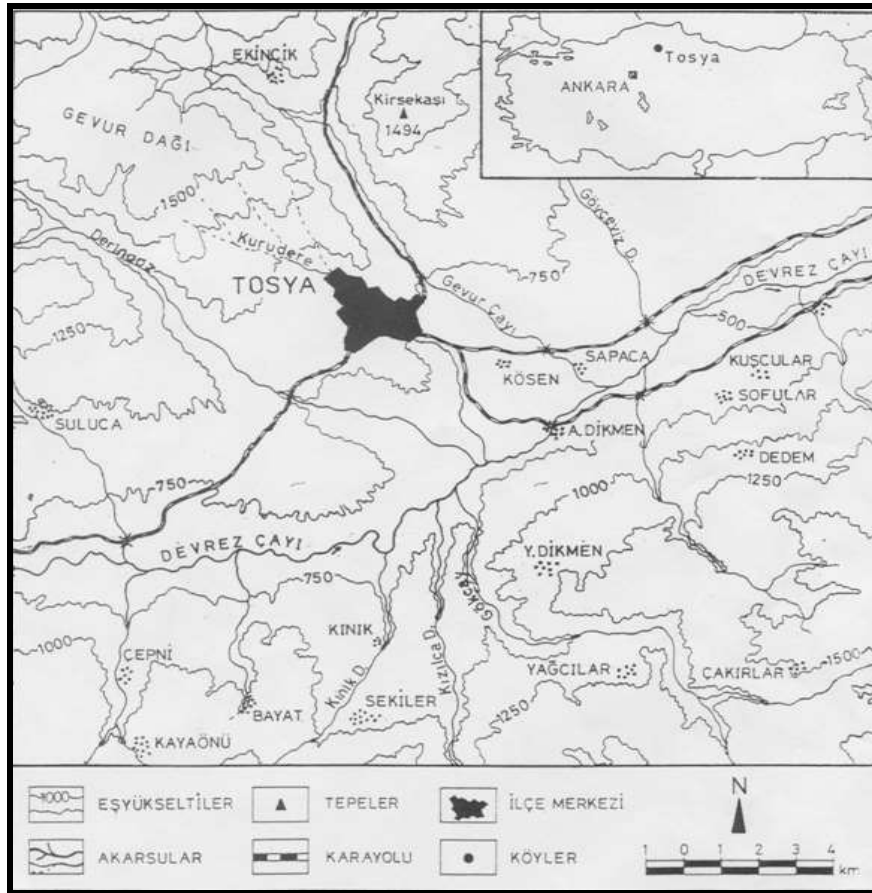
One of the areas, the first development efforts made in Anatolia, was Tosya in the age of republic. The first paddy factory was built in Tosya city due to the wealth remained from Ottomans but Tosya continued to be its exchange centre until 1970. Tosya city gained its historical mission again with the E-80 highway so that Tosya could become a trade and industry city with the advantage of the highway which links the east and north to the west.

1. TOSYA ŞEHİRİ'NİN TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ YERİ VE COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz Bölümü içerisinde bulunan Tosya şehri 41° 01' Kuzey enlemi ile, 34° 03' doğu boylamı arasında yer

TARİHİ İPEK YOLU ÜZERİNDEKİ BİR ANADOLU ŞEHİRİ : TOSYA (KURULUŞU VE GELİŞMESİ)

almakta ve idari olarak Kastamonu iline bağlı olan aynı adlı ilçenin merkezliğini yapmaktadır. Tosya Ovası'nın kuzey kenarında bulunan Tosya Şehri, kaynağını Ilgaz dağlık silsilesinin devamı olan Gevur dağlarından alarak kuzeyden Devrez Çayına katılan Kurudere'nin vadisi içerisinde yerleşmiştir. Şehir Kurudere'nin vadi tabanından yamaçlarına doğru sık bir doku ile kademeler halinde 700-1000 metreler arasında yükselmekte ve güneyde de Tosya ovasına doğru açılmaktadır. Tosya Şehri'ni doğudan çevreleyen Civizin Tepesi ile batıdan çevreleyen Hıdırlık ve Düzyatan tepeleri çıplak ve parçalı badlands topografyası ile Neojene atfedilmektedir (Şekil 1).

Şekil 1. Araştırma Sahasının Türkiye Üzerindeki Yeri.
Figure 1. The Location of Research Area in Turkey.

B. ÜNAL İBRET

Tosya Şehri kuruluş ve gelişmesini güneyinde Devrez Çayı boyunca uzanan Tosya Ovası'na borçludur. Tosya Ovası kuzeyden Ilgaz Dağları, güneyden ise Geçmiş Dağları ve onun asıl kütlesi olan Kös Dağı ile çevrili bulunmaktadır. Tosya Ovasını kuzey kenarından çevreleyen Ilgaz Dağları yükseltisi 2000 metrenin üzerine çıkan tepelerden oluşmaktadır. Ilgaz Dağları'nın yüksek sahaları yaklaşık 23 km uzunluğunda zirvesi kayalık bir sırttır. Bu sırtın en yüksek yerinde Batı Karadeniz'in en yüksek noktası olan şistler ve yeşil kayaçlar üzerinde bulunan kayalık ve beyzi şekle sahip 2587 metre yükseklikteki Büyükhacettepe bulunmaktadır. Tosya Ovası'nı güneyden çevreleyen Geçmiş ve Kös Dağları aslında Ilgaz Dağları'nın güneye doğru uzanan bir devamını teşkil etmektedir. Bu dağ silsilesinin en yüksek yeri Köstepe'de 2065 metreye ulaşmaktadır.

Tosya Ovası'nı kuzeyinden çevreleyen Ilgaz Dağları ile güneyden çevreleyen Kös Dağı Paleozoik bir temeli bulunan masif özellikteki yüksek kütlelerdir. Bunlar Hersinien orojenezi ile kıvrılarak yükselmişler ve rejyonel metamorfizmaya uğrayarak havzaya kalıp vazifesi görmüşlerdir.^{1,2}

Tosya Ovası Ilgaz ve Kös Dağları'nın Devrez vadisine bakan kenarlarından geçen Kuzey Anadolu Fay Zonu'na ait ENE-WSW yönlü faylarla bu metamorfik kütlelerden ayrılmış ve fay hatlarına bağlı olarak oluşmuş bir çöküntü alanıdır. Bu sebeple Tosya Ovası'nı kenarlarından çeviren Ilgaz ve Kös dağları yüksek eğim dereceleriyle adeta bir duvar gibi yükselmiştir. Bu durum Ilgaz dağlık sırasıyla Devrez Çayı arasında bulunan bölgenin bir horst-graben sistemine dahil olduğunu ortaya koymaktadır.

Tosya havzası, Devrez Çayı ve kenarlarda yükselen masif kütlelerden kaynağını alan yan derelerin taşıdığı materyallerle doldurulmuş olan bir çöküntü alanıdır. Doğu-batı istikametinde yaklaşık 50 km kadar uzanan bu havzanın kuzey-güney yönündeki genişliği yer yer 10 km'nin üzerine çıkmaktadır. Tosya havzasında Devrez Çayı Vadisi'nin kenarları eski ve yeni alüvyonlarla doldurulmuştur. Bu alüvyal sahalarda özellikle yükseltinin 500 metrenin altına indiği kesimlerde genişlemekte ve kenarlarından Neojen arazileriyle

¹ Akkuş, A., (1980), Devrez Çayı Vadisi'nin Jeomorfolojisi, K.T.Ü. Yay. No:109, Trabzon, s.26

² Blumenthal, M., (1489), Bolu civarı ile Aşağı Kızılırmak Mecrası Arasındaki Kuzey Anadolu Silsilesinin Jeolojisi, MTA Yay., Seri: B, No:13, Ankara, s 15.

TARİHİ İPEK YOLU ÜZERİNDEKİ BİR ANADOLU ŞEHİRİ : TOSYA (KURULUŞU VE GELİŞMESİ)

sınırlanmaktadır. Tosya havzasında Neojen arazileri Devrez Vadisinin kuzey kenarı boyunca yükselmekte ve dağ yamaçlarında temel araziye örtmektedir. Bu sebeple Tosya havzası kuzey ve güney kenarı arasında bir disimetri bulunan geniş bir depresyon alanıdır. Tosya havzasında alüvyonu sınırlayan Neojen arazileri üzerinde aşınım satırları gelişmiştir. Buradaki aşınım satırları kesintisiz bir şekilde havzanın kuzey kenarı boyunca uzanmakta ve Ilgaz Dağı'nın yamaçlarına kadar çıkarak fay hatlarıyla metamorfik araziden ayrılmaktadır.

Tosya şehri bulunduğu konum itibarıyla Karadeniz Bölgesi'nde bulunmasına rağmen, şehrin kuzeyinde uzanan yüksek Ilgaz ve Küre Dağları sebebiyle Karadeniz'in ılımanlaştırıcı tesirleri tam olarak buraya ulaşmamaktadır. Tosya Rasat İstasyonu'nun verilerine göre şehrin yıllık ortalama sıcaklığı 11.2 °C olup ortalama sıcaklığın en yüksek olduğu ay 21.6 °C ile Temmuz, en düşük olduğu ay ise - 0.2 °C ile ocak ayıdır. Toplam yağış miktarı ortalaması 467 mm olan Tosya şehrinde en fazla yağışlar 61.9 mm ile mayıs ayında, en az yağışlar ise 17.8 mm ile ağustos ayında düşmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Tosya'da Yıllık Ortalama Sıcaklık ve Yağış Değerlerinin Aylara Göre Dağılışı (1940-2000).

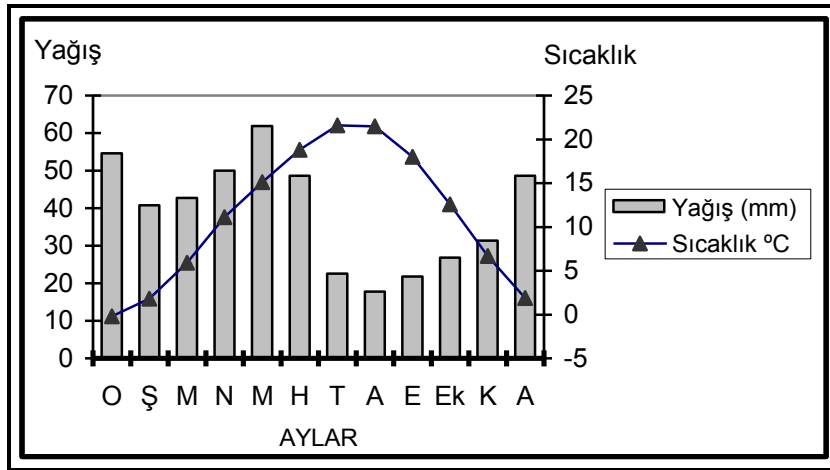
Table 1. Tosya's Annual Mean Rainfall and temperatures according to month (1930-1990).

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Sıcaklık °C	-0.2	1.8	5.9	11.1	15.1	18.8	21.6	21.5	18.0	12.6	6.7	1.9	11.2
Yağış (mm)	54.6	40.8	42.7	50.0	61.9	48.6	22.6	17.8	21.8	26.8	31.4	48.6	467.6

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü Verilerinden Derlenmiştir.

Tosya'da aylık ortalama sıcaklığın Kış mevsiminden İlkbahar mevsimine geçişte hızla artması ve bu artışın Yaz mevsimine geçişte de görülmesi, Yaz mevsiminin en sıcak mevsim olması ve sonbaharın yaza, İlkbaharın da kışa yakınlığı karasal iklimin bölgedeki etkinliğini göstermektedir. İlkbahardaki azamî yağışları Kış mevsiminin takip etmesiyle karasal iklimin yağış rejimine benzeyen araştırma sahasında, Yaz mevsiminin yağış miktarı ve yüzdesi İç Anadolu'dan gözle görülür bir şekilde fazladır. Tosya'da İlkbahar mevsiminde konveksiyonel hareketler sebebiyle en fazla yağışların düşmesi Karasal İklimin, en az yağışlı mevsiminde Sonbahar mevsimine kayması da Karadeniz

İklimi'nin tesirini göstermektedir. Bu durumdan da anlaşılmaktadır ki Tosya İç Anadolu'nun Karasal İklim tipi ile Karadeniz İklimi arasında bir geçiş iklimine sahiptir (Şekil 2).

Şekil 2. Tosya'da Yıllık Ortalama Sıcaklığın ve Yağışların Aylara Dağılımı.
Figure 2. Tosya's Annual Mean Rainfall and temperatures according to month (1930-1990).

2. TOSYA ŞEHRİNİN KURULUŞ VE GELİŞMESİ

Tosya şehrinin tarihten günümüze kadar gelen bir yerleşim yeri olmasında içinde bulunduğu situasyon şartları yani geniş çevre şartları etkili olmuştur. Devrez Çayı ve ona kuzeyden karışan Deringöz ve Gevur çaylarının getirdiği materyaller sonucu oluşan Tosya Ovası'nın kuzeyinde yer alan Tosya şehri, gerek verimli topraklarının genişliği ve gerekse su kaynaklarının çokluğu sebebiyle büyük bir tarımsal potansiyele sahip bulunmaktadır. Bu tarımsal potansiyelinin yanısıra, şehir Kuzey Anadolu Fay Kuşağı olarak adlandırılan ülkemizin en büyük fay hattının da geçtiği doğal bir olukta olması dolayısıyla ulaşım açısından önemli bir yerdedir. Anadolu'nun doğusunu batısına bağladığı gibi, gerisindeki Tosya Ilgaz Geçidi vasıtasıyla İç Anadolu'yu da Karadeniz'e bağlayan Tosya şehri, ulaşım açısından taşıdığı bu stratejik özelliklere bağlı olarak tarihte önemli bir menzil noktası hatta derbent yapılmıştır.

TARİHİ İPEK YOLU ÜZERİNDEKİ BİR ANADOLU ŞEHİRİ : TOSYA (KURULUŞU VE GELİŞMESİ)

Akarsuların şehirlerin kuruluş ve gelişmeleri üzerinde oldukça büyük rolleri bulunmaktadır.³ Tosya şehrinin de kuruluş gelişmesinde günümüzde şehri ikiye bölerek akan Kuruçay'ın büyük rolünün olduğu ortadadır. Eski Tosya şehrinin ilk nüvesi olan Tosya Kalesi hem bir tepe üzerinde bulunması ve hem de Kuruçay Vadisi'nin doğal bir hendek vazifesi görmesi dolayısıyla tehlikelere karşı nispeten korunaklı bir durumda bulunmaktaydı. Bu sebeple Tosya Şehri öncelikle kalesi içerisine sığınmış ve zamanla Türk hakimiyetiyle birlikte ortaya çıkan güven ortamı içerisinde şehir önce kalenin eteklerinden Kuruçayın vadisine daha sonra da Kuruçay'ın karşı yamaçlarına doğru büyümüştür.

*Foto 1. Tosya Şehrinden Genel Bir Görünüş.
Photo 1. A General View of Tosya City.*

Tosya şehrinin ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu tam olarak bilinmemektedir. Ancak bu yörenin yerleşme tarihinin, Bayat köyüne bağlı Taşkaynar mahallesinin sınırları içerisinde yer alan

³ Yalçınlar, İ., (1967), Türkiye'deki Bazı Şehirlerin Kuruluş ve Gelişmelerinde Jeomorfolojik Temeller, İst. Üniv. Coğrafya Enst.Derg. cilt:8, sayı:16,İstanbul, s.59.

B. ÜNAL İBRET

Yücektepe Höyüğü'nden çıkan kalıntılara göre kalkolitik Çağa kadar indiği ileri sürülmektedir. Yücektepe Höyüğü Devrez Çayı'nın hemen kenarında yükselmektedir. Bu höyükten çıkarılan seramik parçalarının Bakır Çağı'na ait olduğu ifade edilmiştir.⁴

Tosya şehrinin ilk bilinen adı Ptolemaios'dan öğrendiğimize göre Zooka'dır. Daha sonraki dönemlerde Doceia isimli bir ailenin Tosya yöresine hakim olmasıyla Tosya'ya Doceia adı verilmiştir.⁵ Anadolu'nun tarihi coğrafyasıyla ilgili en önemli eserlerden birisini yazan W. Ramsay'de eserinde Doceia'nın bugünkü Tosya şehri olduğunu belirtmektedir.⁶ Ancak Osman Turan'a göre, tarihte geçen Doceia, günümüzdeki Tosya şehri değildir. Osman Turan, P. Wittek'e dayanarak, Doceia'nın Tosya değil Tokat olduğunu söylemiş ve bu görünüşü Danişmendname'yle destekleyerek, Danişmendname'de geçen Tukiya adının Tosya olduğunu belirtmiştir.⁷

Horasanlı Türk akıncıları tarafından fethedildiği için Tosya'nın adının Horasan'daki eski bilim ve uygarlık şehri olan Tus'a izafeten oradan gelenler manasına gelmek üzere Tusi olarak konulmuş olduğu da ileri sürülmektedir. Bu görünüşü Tosya şehrini fetheden Hamza Baba adlı kişinin Tus'dan gelen Horasanlı bir Türk akıncısı olması ve 16. Yüzyılda yaşayan Tosyalı şairin Tusi ismini alması desteklemektedir.⁸ Gerçekten de 21. Kastamonu vilayeti salnamesinde Tosya'yı fetheden kişi Horasani Hamza Baba olarak telakki edilmiştir.⁹

Evliya Çelebi seyahatnamesinde “Yeniçeri serdari, sipahi, kethüda yeri, nakibüleşrafi, şeyhülislami ayan ve eşrafi vardır ki Türkistan şehirlerindedir” demiştir.¹⁰ Ayrıca 1521 tarihli Tapu-Tahrir Defterleri'nde Tosya kadılığına bağlı karyelerden birisinin adı

⁴ Gökoğlu, A., (1952), Gökoğlu, A., (1952), Paflagonya, Doğrusöz Matb., Kastamonu, s.40.

⁵ Gökoğlu, A., (1952), a.g.e., s 34.

⁶ Ramsay, W., (1961), Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, Terc., Mihri Pektaş, İstanbul, s.355.

⁷ Turan, O., (1971), Selçuklular Zamanında Türkiye, Turan Neşriyat, İstanbul, s.242.

⁸ Ergi, İ., (1981), Tosya Camileri, Emel Matbaacılık, Ankara, s.18.

⁹ 21. Kastamonu Vilayet Salnamesi, (M.1903), s.321.

¹⁰ Evliya Çelebi, (1975), Evliya Çelebi, (1975), Seyahatnâme, Üçdal Neşriyat Cilt:2, Ankara, s.479.

TARİHİ İPEK YOLU ÜZERİNDEKİ BİR ANADOLU ŞEHRİ : TOSYA (KURULUŞU VE GELİŞMESİ)

Horasaniye kaydı ile düşülmüştür.¹¹ Bu kaynaklar Tosya'nın Horasan'la ve dolayısıyla Türkistan'la olan bağlantısını açıkça ortaya koymaktadır.

Tosya şehri ve içerisinde bulunduğu bölgenin yazılı kaynaklardaki ilk adı Paflagonya'dır. Paflagonya'nın ilk sakinleri de Kaşkalar'dır. Kaşkalar'dan sonra Hitit, Frig, Kimmer, Lidya, Pers ve Helenlerin hakimiyetine giren Paflagonya'da, Tosya şehrinin yerinde bu dönemlere ait eski bir iskan yerinin olup olmadığına dair bilgilere sahip değiliz. Tosya şehrinin varlığıyla ilgili ilk bilgilere Roma döneminde ulaşabilmekteyiz. Roma dönemindeki adının Zooka ve Bizans dönemindeki adının da Docia olduğu ileri sürüldüğüne göre, Tosya şehrinin bulunduğu yerde en az Roma döneminden kalma eserlerin bulunması gerekmektedir. Bu düşünceyi Tosya şehrinin kuzeydoğusunda bulunan Mermerdirek adlı eski iskan sahasının varlığıyla da desteklemek mümkündür. Çünkü Kastamonu-Tosya karayolunun hemen kenarında bulunan bu yerin Roma veya Bizans dönemine ait bir şehir harabesi olduğu belirtilmektedir.¹²

Tosya şehrinin şimdiki bulunduğu yere, doğusundaki Saz Ovası mevkisinden gelmiş olabileceği ileri sürülmektedir. Bu görüşe göre, eskiden Tosya şehri şimdiki bulunduğu yerde değildi. Bu şehir belki de doğusundaki Saz Ovası'nda bulunuyordu. Çünkü, burada çok eski iskan belirtileri mevcuttur. Şehir harabeleri ve tümülüslerde bu durum teyit etmektedir.¹³ Gerçekten de Saz Ovası mevkinin eskiden bir iskan yeri olduğunu gerek yazılı kaynaklardan öğrenmekte ve gerekse burada bulunan kalıntılardan görmekteyiz. 1830 (Rumi 1250) tarihine rastlayan kayıtlara göre, bugünkü Tosya kazası içerisinde Tosya ve Saz olmak üzere iki yerleşim birimine rastlanmaktadır. Tosya; Kastamonu vilayetine bağlı 30 mahalle ve 41 köyden, Saz kazası ise Çorum vilayetine bağlı 9 köyden ibaret olup, ilçenin yeri Kuşçular ve Çakal (Yenidoğan) köyleri arasındadır.¹⁴

Her ne kadar eskiden Tosya şehrinin şimdiki bulunduğu yerde olmadığı ileri sürülse de, günümüzdeki Tosya şehrinin yerinde eskiden de

¹¹ Kankal, A., (1993), Kankal, A., (1993), Tapu-Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Çankırı Sancağı, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, s.86.

¹² Gökoğlu, A., (1952), a.g.e., s.34.

¹³ Gökoğlu, A., (1952), a.g.e., s.34.

¹⁴ Tosya Belediyesi Çalışma Raporu, (1976), Tosya Belediyesi Çalışma Raporu ve Tosya Tarihi, Tosya Belediyesi Yayınları, Tosya, s.48.

B. ÜNAL İBRET

bir iskanın mevcut olduğu, Mermerdirek harabelerinden ve şehrin Yakapınar adını taşıyan yerindeki işlenmiş duvar taşından anlaşılmaktadır. Nitekim 21 Kastamonu Vilayet Salnamesi'nde Tosya kasabasından "Tosya Kasabası, Mermerdirek, Harsınd, Kuzyaka, Akçakavak karyelerinin hala Dilküşah mahallesi namıyla yad olunan karyeye nakl ve ilavesiyle teşkil edilmiştir" şeklinde bahsedilmektedir.¹⁵ 16. Yüzyıl Tapu Tahrir Defterleri'nde de, bu karyelerden Akçakavak (Ağcakavak) ve Kuzyaka karyelerinin (köylerinin) isimleri geçmektedir. Bununla birlikte 16. Yüzyıl-Tahrir Defterleri'ne göre 43 köyü bulunan Tosya'nın bu köyleri içerisinde en büyüklerinden birisini 122 haneli Dilküşehri karyesi teşkil etmektedir.¹⁶ Akçakavak ve Kuzyaka köylerinde olduğu gibi 19. Kastamonu Vilayet Salnamesi'nde bu köyün adına da rastlamamış bulunmaktayız.¹⁷ Günümüzde kalıntıları bulunan Akçakavak ve Kuzyaka köylerinin zamanla Tosya şehrine taşınarak boşaldığı anlaşılmaktadır. Ancak zamanında nüfus ve hasıl açısından oldukça büyük bir köy olan Dilküşehri köyüyle ilgili olarak herhangi bir bilgiye ulaşılamaması ve isim benzerliği sebebiyle, burasının 21. Kastamonu Devlet Salnamesi'nde adı geçen Dilküşah mahallesi olabileceği imkan dahilinde bulunmaktadır.

Günümüzde 21 mahallesi bulunan Tosya şehrinin kapladığı alan olarak en büyük mahallesini oluşturan Dilküşah mahallesi, Tosya şehrinin en yakınındaki şehir harabelerini içinde bulunduran Mermerdirek mevkisini içine almaktadır. 16. Yüzyıl Çankırı Tapu-Tahrir Defteri'nde 24 mahallesi bulunan Tosya şehrinin mahalleleri arasında Dilküşah mahallesinin adı geçmemekle birlikte, günümüzde de bu mahalle 16. yüzyıldan beri aynı isimle varlığını sürdüren Kargulu (Kargılı) ve Hocafakih mahalleleriyle komşu bulunmaktadır. Bu mahallelerin Tosya şehrinin en eski dokularını meydana getirmeleri dolayısıyla, 16. yüzyılda adı geçen Dilküşehri karyesinin zaman içerisinde Tosya şehriyle bütünleştiği ve Dilküşah adını aldığı muhtemel görünmektedir.

Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere 21. Kastamonu Vilayet Salnamesi'nde adı geçen Dilküşehri karyesinden kasıt herhalde, şehrin en eski dokusunu oluşturan Cami-i Atik, Hacıpir, Hacıfakih, Kargılı ve Pınarbaşı mahallelerinin bütününden meydana gelmekteydi. Çünkü 21.

¹⁵ 21. Kastamonu Vilayet Salnamesi, (M.1903), s.321.

¹⁶ Kankal, A., (1993), a.g.e., s.86.

¹⁷ 19. Kastamonu Vilayet Salnamesi, (M.1896), s.299-300.

TARİHİ İPEK YOLU ÜZERİNDEKİ BİR ANADOLU ŞEHİRİ : TOSYA (KURULUŞU VE GELİŞMESİ)

Kastamonu Vilayet Salnamesi'nde adı geçen Mermerdirek, Harsınd (Harsat) ve Akçakavak köylerinin bulunduğu yerler dikkate alındığında, sadece bahsi geçen mahalleleri içine alan toplu bir karyenin bu köylerden hemen hemen eşit uzaklıkta yani ortasında bulunması mümkündür. Dolayısıyla 21. Kastamonu Vilayet Salnamesi'nde adı geçen Dilküşah karyesinde yani, Çelebi Mehmet zamanında varlığından haberdar olduğumuz, Tosya kalesinin¹⁸ kabaca güney eteklerinde, Türk fethi öncesinde de bir iskan yerinin bulunması gerekirdi. Bu duruma göre, Tosya şehrinin Saz Ovası mevkisinden şimdiki bulunduğu yere taşınmış olduğu fikrini ihtiyatla karşılamak gerekir. Zaten 1880 (Rumi 1300) kayıtlarında Saz Ovası'ndan bahsedilmemesi de burada seyyar bir askeri birliğin bulunduğu kanaatini vermektedir.¹⁹

Tosya yöresi ilk Türk hakimiyetine Anadolu Selçuklu hükümdarı Süleymanşah'ın valisi Emir Kara Tekin tarafından 1075 yılında geçmiştir.²⁰ Ancak burada kesin olarak Türk hakimiyeti 1215'te Selçuklu komutanlarından Hamza Bey (Hamza Baba) tarafından gerçekleştirildi. Bu zat Anadolu'nun fethine katılan Horasanlı bir alperen olup, halen Hıdırlık eteğinde (Tosya şehrinin güney batısındaki tepe) kendi adıyla anılan türbesinde yatmaktadır.²¹

Anadolu Selçuklu Hakanı Alaeddin Keykubat, kendisine Ankara muhasarasında iyiliği dokunan ve hatta Suğdak (Kırım) 'a geçerek oralarda Sultan hesabına zaferler kazanan Hüsameddin Çoban'ı Kastamonu havalisine Uç Beyi olarak atamasıyla bölgede Çobanoğullarının dönemi başlamış oluyordu.²² Daha sonra Candaroğulları'nın hakimiyetine giren bölgede Ankara Savaşı'ndan (1402) sonra İsfendiyar Bey hüküm sürmüştü bu nedenle Candaroğlu Beyliğinin adı Osmanlı tahrirlerine İsfendiyaroğulları şeklinde geçmiştir.²³

¹⁸ Solak-Zade Tarihi, (1989), Haz.: V. Çabuk, Cilt III., Ankara, s.111.

¹⁹ Ergi, İ., (1997), İpek Yolu Üzerinde Bir Sanayi Merkezi Tosya, Ayvatoğlu Ofset, Kastamonu, s.5.

²⁰ Sevim, A., (1986), Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya Kadar), Ankara, s.110.

²¹ Ergi, İ., (1997), a.g.e., s.2.

²² Yaman, T.M., (1935), Kastamonu Tarihi (XV. Asrın sonlarına kadar), Ahmed İhsan Matbaası Ltd., Kastamonu, s.78.

²³ Uzunçarşılı, İ.H., (1984), Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri, Ankara, s.129.

B. ÜNAL İBRET

Tosya yöresinin Osmanlı hakimiyetine girmesi Fatih Sultan Mehmet dönemine rastlanmaktadır. Fatih Sultan Mehmet 1453'te İstanbul'u fethettikten sonra Anadolu birliğini tamamlamak için Trabzon seferine çıkmış ve bu sırada Kastamonu'da bulunan Candaroğlu İsmail Bey'in Sinop kalesini Veziriâzam Mahmut Paşa'ya teslim etmesiyle birlikte Kastamonu ve dolayısıyla Tosya Osmanlı toprağına katılmıştır (1461).²⁴

Tosya şehrinin Türk fethi öncesinde de önemli bir ulaşım noktası olduğunu, 6,5 km güneyindeki Çüşüş Kışlası mevkinde bulunan Devrez Çayı kenarındaki iki köprü ayağından anlıyoruz. Bu köprü kalıntısının hemen doğusunda Gevur Kayası denilen bir kalenin inşa edilmiş olması, bu yolun geçmiştaki önemini açıkça ortaya koymaktadır.

Selçuklu döneminde Anadolu'nun içinden geçerek Karadeniz'e ulaşan ticaret yolu Antalya-Konya-Ankara-Çankırı-Kastamonu ve Sinop istikametinde uzanmaktaydı.²⁵ Bu ticaret yolu muhtemelen Çankırı şehrinde sonra Tosya şehrine uğramakta ve oradan Kastamonu'ya geçmekteydi. Çünkü Kastamonu'yu, Tosya menziline bağlayan bu yol üzerinde gerek beylikler döneminde ve gerekse Osmanlı döneminde yapılmış 5 tane han bulunmaktadır. Bu hanlar Sarı'nın Hanı (Taşhan), Yeni Han, Kadioğlu Hanı, Atabey Hanı ve Taşlık Han'dır.²⁶

1521 tarihli Arazi Tapu-Tahrir Defterleri'ne göre, Tosya şehrinde 5 tane mescid bulunmaktadır. Yine Tosya şehrinde Candaroğlu dönemi ve öncesine ait bir caminin bulunmadığı belirtilmiştir.²⁷ Arazi Tapu-Tahrir Defterleri'nde Nefs-i Tosya olarak geçen Tosya şehrinde ilk tahrirlere göre 5 tane mescidin bulunması ve bu tahrirde Tosya şehrinin mahallelerinden bahsedilmiş olması dolayısıyla burası Osmanlı hakimiyetine geçtiğinde küçük ve toplu bir kasabaydı.²⁸ Çelebi Mehmed döneminde bir kalesinin olduğundan bahsedildiğine göre, burada güvenlik sebebiyle yerleşmenin ilk çekirdeğinin kale ve çevresinde olması gerekir. Tosya şehrinin en eski mahalleleri olan ve 1576 Tapu-Tahrir Defterleri'nde adı geçen Hocafakih ve Hacıkemal mahallelerinin eskiden kale olduğu tahmin edilen tepenin eteklerinde

²⁴ Sevim, A.,-Yücel, Y., (1990), Türkiye Tarihi-I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIII. Dizi, Ankara, s.205.

²⁵ Turan, R., (1988), a.g.e., s.3.

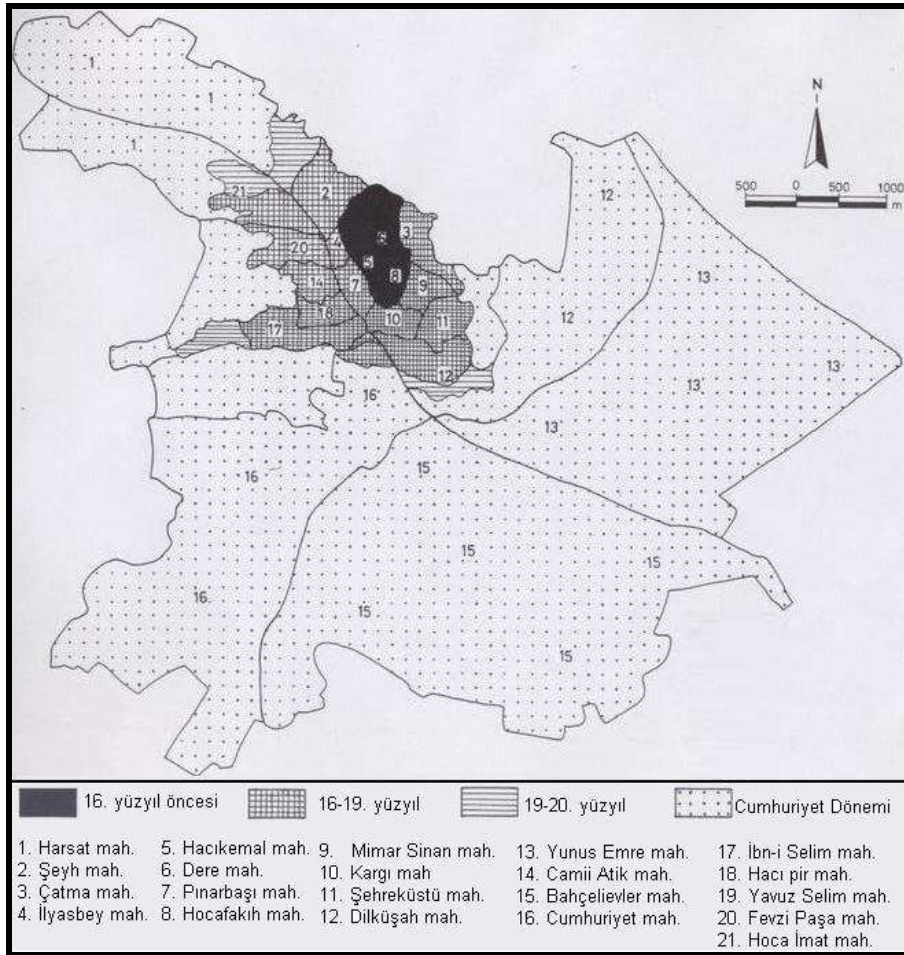
²⁶ Gökoğlu, A., (1952), a.g.e., s.349-356.

²⁷ Gökoğlu, A., (1952), a.g.e., s.228.

²⁸ Kankal, A., (1993), a.g.e., s.49.

TARİHİ İPEK YOLU ÜZERİNDEKİ BİR ANADOLU ŞEHRİ : TOSYA (KURULUŞU VE GELİŞMESİ)

bulunması da bu durumu teyit etmektedir. Bu tahrirde adı geçen diğer bir mahalle de Kargulu mahallesidir. Kalenin güney eteklerine doğru inen bir sahada bulunan bu mahalle, isminden de anlaşılacağı üzere Kargı tarafından gelen veya getirilen insanların yerleştiği bir alandır. Kargı mahallesinin, kalenin güney eteklerinde yer almasına bağlı olarak, Tosya şehrinin kaleden vadi içlerine doğru indiği söylemek imkan dahilindedir(Şekil.3).

Şekil 3. Tosya Şehrinin Tarih İçerisindeki Mekansal gelişimi.
Figure 3. Historical Development of Tosya City.

B. ÜNAL İBRET

İlk tahrirde 5 tane mescidi bulunan Tosya şehrinin, son tahrirde kaydı düşülen 24 mahallesinin Zimmiyan mahallesi hariç, hemen hemen her mahallesinde bir mescit bulunmaktadır.²⁹ Şehrin büyümesinde ve genişlemesinde önemli bir rolü olan bu mescitlerin birçoğu, mahalleyle aynı adla anıldığı için, Tosya şehrinin 16. Yüzyıl sonundaki yayıldığı sahayı, bu mescitlerin yapıldıkları tarihlere ve buldukları yerlere göre söylemek mümkündür. Bu duruma göre, Tosya şehrinin ilk nüvesi, Hocafakih, Hacikemal, İlyasbey, Kargı, Pınarbaşı mahalleleri ile vadinin karşı tarafında bulunan Cami-i Atik ve Hacıpir mahallelerini içine alan iki tepe arasındaki Kuruçay'ın vadisinden her iki yamacına doğru yükseliyordu. Tosya şehrinin daha sonraki şekillenmesinde de bu ilk nüve etkili olmuş ve şehrin sınırları ilerleyen yıllarda, bir yandan bu nüve etrafında dairevi bir şekilde genişlerken, diğer yandan da Kuruçay'ın kaynağına doğru yükselerek, Harsınd karyesini yani bugünkü Harsat mahallesini içine almıştır(Şekil.3).

Tosya şehrinin Osmanlı döneminde hızla büyümesinde en etkili olan faktör, Osmanlı'nın Sol Kol Yolu olarak tarif ettiği, Bursa-Tebriz İpek Yolu'nun şehrin içinden geçmesidir. Bu sebeple Tosya şehri hem bir derbent hem de doğuya ve İran'a yapılan seferlerde menzil noktası olarak kullanılmıştır. Osmanlıların İstanbul'u fethettikten sonra Anadolu'yu da bütünleştirmesiyle, Anadolu genelinde gelişen ticaretin can damarlarından birisini Bursa-Tebriz İpek Yolu oluşturmaktaydı. Bu yol Osmancık'ta Koyunbaba Köprüsü vasıtasıyla Kızılırmak'ı geçtikten sonra Kızılırmak'ın kenarını takip ederek Hacı Hamza kasabasına oradan da Devrez Vadisi içinden geçerek Tosya şehrine ulaşmaktaydı. Günümüzde Bu yolun yerine yapılan E-80 devlet karayolu da İpek yolu gibi önemini sürdürmekte, ülkemizin batısını doğusuna ve kuzeyine bağlayan en önemli arterini oluşturmaktadır (Foto.2).

Osmanlı imparatorluğu zamanında Anadolu'nun en önemli ticaret yolu olan İpek Yolu'nun Tosya şehrinde geçmesi, şehirde ticari faaliyetlerinde gelişmesine yol açmıştır. 16. yüzyılda Çankırı Sancağı içerisinde bulunan Tosya şehrinde, sancağın merkezi durumunda olan Çankırı şehrinde daha fazla dükkan bulunmaktadır. İlk tahrirde (1521), Tosya'nın merkezinde 160 vakıf 2 adet de mülk olmak üzere 162 dükkan mevcutken bu rakam son tahrirde (1578-1579) 178'e yükselmiştir.³⁰ Bu

²⁹ Kankal, A., (1993), a.g.e., s.49.

³⁰ Kankal, A., (1993), a.g.e., s.181.

TARİHİ İPEK YOLU ÜZERİNDEKİ BİR ANADOLU ŞEHİRİ : TOSYA (KURULUŞU VE GELİŞMESİ)

dükkanlardan 160 tanesi Tosya'da Bedesten olarak söylenen Hızır Paşa'nın oğlu Akkuş Mehmet Paşa tarafından 1401

Foto 2. Tarihi İpek Yolu'nun güzergahını takip eden E-80 Devlet Karayolu.
Photo 2.Historic Silk Road which to Stretch out E-80 State Road.

yılında yaptırılan Mehmet Paşa Kervansarayı'dır. Akkuş Mehmet Paşa'nın Amasya'daki imarethanesine vakfettiği bu bedestenin içerisinde 48, dışarısında ise 112 tane dükkan bulunmaktaydı. Tosya şehrinin iktisadi ve sosyal hayatında büyük rolü olan bu bedesten, ticaret merkezi olmasının yanısıra, Tosya halkının Yaz aylarında bağ evlerine çıkarken, kıymetli eşyalarını emanet ettikleri bir yerdi.³¹ Polonyalı Simeon'un Tavernier'den aktararak, bu kervansarayın yolun en güzel kervansarayı olduğunu belirtmiştir.³² Tosya'daki ticaretin merkezi olan Akkuş Mehmet Paşa kervansarayı, 1943 yılında meydana gelen ve literatüre Tosya-Ladik Depremi olarak geçen deprem sonucunda harap olmuştur. Bunun üzerine belediye tarafından bu kervansaray yıkılarak yerine kasaplar hali yapılmıştır.

³¹ Köker, H.S., (1962), Vakıflar Tarihinde Tosya, Vakıflar Dergisi, Sayı:5, Ankara, s.267.

³² Polonyalı Simeon, (1964), Polonyalı Simeon'nun Seyahatnamesi (1608-1619), Çev: Hrand. D. Andreasyan, İst. Üniv. Edb. Fak. Yay. No: 1073, İstanbul, s.85.

B. ÜNAL İBRET

Tosya şehrinin önemli ticaret yolları üzerinde bulunması ve burada üretilen ürünlerin bu yollar vasıtasıyla ihraç imkanının olması, şehirde ticareti oldukça geliştirmişti. Şehirde ticareti yapılan malların başında ise tiftik ve çeltik gelmekteydi. Tosya'nın da içerisinde bulunduğu Çankırı Sancağı'nda Katip Çelebi'nin de zikrettiği gibi bol miktarda tiftik keçisinin yününden iğrilene iplerle dokunan kumaşlar, incelik ve parlaklığı nedeniyle, özellikle üst tabakadan kişilerin giyiminde ayrı bir yer tutmaktaydı. Bu sebeple tiftik ve bunun dokunmasıyla elde edilen ürünler önemli bir ihraç maddesiydi.³³ Tosya ve civarında yetiştirilen tiftik keçilerinden elde edilen tiftik, genellikle muhayyer olarak ifade edilen yönlü kumaş yapımında kullanıldığı gibi, işlenmemiş bir şekilde de ihraç olunmaktaydı. Nitekim Polonyalı Simeon, Tosya şehrinden, "Buradan muhayyer ihraç edilir ve bütün halk muhayyercidir. Buranın muhayyeri, Ankara'ninki gibi olmayıp daha aşağı cinsten olduğu halde, birçok eyaletlerden ve Lehistan'dan tacirler bu meta için buraya gelirler" şeklinde bahsetmektedir.³⁴

16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başında görülen celali isyanları, Tosya şehrinde sosyal hayata olduğu kadar ekonomik hayata da darbe vurmuştur. Bu dönemde Tosya'dan ihraç edilen tiftiğin kalitesi düşmüş ve miktarı da azalmıştır. Nitekim Tosya'dan ihraç edilen tiftiğin yünle karışık olduğunun anlaşılması üzerine tutuklanan satıcılar, Celalilerin her tarafı harabeye çevirerek tiftik keçilerini telif ve gasp eylediklerinden ötürü bu yola baş vurduklarını söylemişlerdir.³⁵ Tosya Cendere Mukata'ası ile Hatun nehri Çeltik Mukata'ası, H.1132 (M.1719-1720) yılına ait mukata'a defterlerinde birlikte kaydedilmiştir.³⁶ Bu kayıttan anlaşılacağı üzere, muhayyerle birlikte, Tosya şehrinden dışarıya pirinç ihraç edilmekteydi. 16. yüzyıla ait kayıtlarda da Anadolu'nun pirinç merkezleri arasında Beypazarı, Niksar ve Boyabat'la birlikte Tosya'nın da adı geçmektedir.³⁷ Padişah hassı olarak ayrılmış olan çeltik üretimi, günümüzde olduğu gibi Osmanlı imparatorluğu döneminde de Devrez Çayı boyunca uzanan vadi tabanında yapılmaktaydı.

³³ Ergenç, Ö., (1988), 18. Yüzyılda Osmanlı Sanayii ve Ticaret Hayatı, Belleten, Cilt:LII, Sa.203, Türk Tarık Kurumu Basımevi, Ankara, s.517.

³⁴ Polonyalı Simeon, (1964), a.g.e., s.85.

³⁵ Polonyalı Simeon, (1964), a.g.e., s.44.

³⁶ Ergenç, Ö., (1988), a.g.e., s.516.

³⁷ Kunt, M.,-Faroqhi, S. ve Diğerleri., (1995), Türkiye Tarihi, Cem Yayınevi, İstanbul, s.156.

TARİHİ İPEK YOLU ÜZERİNDEKİ BİR ANADOLU ŞEHİRİ : TOSYA (KURULUŞU VE GELİŞMESİ)

Tosya şehrinde celali isyanları sonucunda gerileyen ticari hayat, bu isyanların bastırılmasıyla birlikte tekrar canlanmıştır. Tosya'nın bir ticaret merkezi olmasında ve celali isyanlarından sonra ticari acıdan tekrar canlandırılmasında ahilik müessesesinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Anadolu ahileri sosyal yardımlaşmanın, dayanışmanın, iş bölümünün, çalışma ahlakının, hizmet içi, bir başka deyişle iş başında eğitimin, standartlaşmanın, kalite kontrolün, narhın ilk güzel örneklerini vermekteydiler.³⁸ Esnaf ve sanatkarı koruyan, usta-çırak münasebetlerini güçlendiren, özellikle el sanatlarının gelişmesinde etkisi görülen ahilerin, Tosya şehrinin sosyal ve ekonomik hayatı üzerinde büyük etkisi olmuştur. Tosya şehrindeki ahilik müesseseleri Sofçu ve Debbah Esnafı Şeyhliği Ahibabalığı, Berber ve Semerci Esnafı Şeyhliği, Timurcu (Demirci) ve Boyacılar Esnafı Şeyhliği, İplik Pazarı ve Bedesten Duacılıkları, Zaviyedarlık İplik Vezzanlığı (Tartıcılığı) ile Tahmis-i Kahve (Dövülmüş kahve Satıcılığı) ve Şem'hane (Mum ve cami berati yapılıp satılan yer) hizmetlerinden oluşmaktaydı.³⁹ Bu ahilik teşkilatlarından Tosya şehrinde yapılan en önemli ticari faaliyetin sofçuluk ve debbahçılık (dericilik) olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanısıra şehirde farklı esnaf teşkilatlarının teşekkül etmiş olması, buranın ticari açıdan ne kadar zengin ve güçlü olduğunu göstermektedir.

17. yüzyılın ikinci yarısında Tosya'ya uğrayan Evliya Çelebi, şehir hakkında şu bilgileri vermektedir. "Çelebi Sultan Mehmet Han fethetmiştir. Subaşı var. (Dolayısıyla şehir 17. yüzyılın II. yarısında bir subaşılıktır). Mamur nahiyeleri vardır. Yeniçeri serdarı, sipahi kethüda yeri, nakibül eşrafi, şeyhülislamı, ayan ve eşrafi vardır ki Gürcü Türkistan şehirlerindedir. Ayan ve uleması çoktur. Şehir yüksek bir yerde üç bin kadar tahta ve kiremit örtülü sırf tahta ile yapılmış eski usul evlerden meydana gelmiştir. (Bu açıklamadan eski Tosya şehrinin, bizimde bahsettiğimiz gibi Çelebi Mehmet döneminde kale olduğu bilinen tepeden, Kuruçay'ın vadisine doğru indiği anlaşılmaktadır). Birçok bağ ve bahçeleri bulunmaktadır. (Günümüzdeki bağlar ve bağ evleri, herhalde o dönemden beri süre gelen bir gelenektir). 11 mahalle ve 21 mihraptır. 7 han ve hamamları, 340 dükkan ve kahvehaneleri, bir

³⁸ Cumbur, M., (1988), Kastamonu Tarihinde Ahiler ve Esnaf Kuruluşları, Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu-Tebliğler, Ayyıldız Matbaası, Ankara, s.7.

³⁹ Köker, H.S., (1956), Tefsiri Mevlana Mustafa ve Vakıfları, Vakıflar Derg., Sayı:3, Ankara, s.225-258.

B. ÜNAL İBRET

de demir kapılı kagir yapıli pazar yeri vardır ki, her şey bulunur (Evliya Çelebi'nin verdiği dükkan sayısını biraz abartılı bulmakla birlikte, bu rakam şehirdeki ekonomik canlılığın belirtilmesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca Evliya Çelebi'nin bahsettiği pazar yeri, tuğladan inşa edilmiş, uzunca, dört demir kapılı ve ikişer ikişer sıralanmış altı kubbeden ibaret olan Akkuş Mehmet Paşa Kervansarayı'dır). Fakat bütün halkının işi muhayyer dokumaktadır. Onun için bedesten de fazla muhayyer alınır satılır. (Daha önce de bahsettiğimiz üzere, Tosya'nın en önemli ihraç maddesi muhayyerdur. Muhayyerin ticaret yeri ise Evliya Çelebi'nin bedestan olarak bahsettiği Akkuş Mehmet Paşa kervansarayıdır). Tatlı kutu bozası beyaz ve süt gibidir ve çok meşhurdur. Havası ağırdır. Halkı Türk ve son derece garip dostu kimselerdir"⁴⁰. Şüphesiz, Evliya Çelebi'nin bu açıklamalarından Tosya şehrinin 17. Yüzyılın II. Yarısındaki sosyo-kültürel ve ekonomik özellikleri hakkında bazı bilgiler öğrenmiş oluyoruz. Bu bilgiler, Tosya şehrinin ekonomik ve kültürel ağırlıklı bir şehir olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Tosya şehrinin nüfusu ile ilgili ilk bilgileri II.Mahmut döneminde yapılan 1831 nüfus sayımında bulmaktayız. Bu sayımda sadece erkek nüfus sayıldığından Çankırı'ya bağlı bir kaza olarak geçen Tosya'da 5585 erkek nüfus olduğu yazılmıştır.⁴¹ Tosya'nın daha sonraki nüfusu ve genel özellikleri hakkındaki bilgileri, Kastamonu vilayet salnamelerinden yararlanarak elde etmiş durumdayız. Seçilmiş salnamelere göre Tosya'nın erkek nüfusu 1873'te 13236⁴² 1877'de 13245⁴³ ve 1878'de ise 12152'dir⁴⁴. 17. Kastamonu Vilayet Salnamesi'nden itibaren Tosya'daki toplam nüfus ve bu nüfusun cinsiyetlerine göre dağılımı da verilmeye başlanmıştır. Bu salnamelerden bazılarında göre Tosya'nın 1892'deki nüfusu 34484 iken, 1898'de nüfus 24775'e inmiş ve 1901'de nüfus 2000 civarında artarak 26095 olmuştur. 1892-1898 yılları arasındaki nüfus kaybı, daha önce Tosya'ya ve dolayısıyla Kastamonu'ya bağlı olan Kargı nahiyesinin Tosya'dan ayrılıp Çorum'a bağlanmasından ileri gelmektedir(Tablo 2).

⁴⁰ Evliya Çelebi, (1975), a.g.e., s.478.

⁴¹ Karal, E. Z., (1943), Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı (1831), Başvekalet Umum Müd., Ankara.,s.147.

⁴² 6. Kastamonu Vilayet Salnamesi, (M.1874), s.163.

⁴³ 10. Kastamonu Vilayet Salnamesi, (M.1877), s.119.

⁴⁴ 11. Kastamonu Vilayet Salnamesi, (M.1878), s.126.

TARİHİ İPEK YOLU ÜZERİNDEKİ BİR ANADOLU ŞEHİRİ : TOSYA (KURULUŞU VE GELİŞMESİ)

Tablo 2. Tosya'daki Nüfusun Cinsiyete Göre Dağılımı (1892-1898-1901).

Table 2. Distrubution of Tosya Population by Nationality and sex(1892-1898-1901)

Yıllar	Nüfusun cinsiyete göre dağılımı						Toplam nüfus
	Ermeni		Rum		Türk		
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	
1892	14	25	278	280	16782	17105	34484
1898	10	21	272	273	12127	12146	24775
1901	35	36	285	294	12682	12763	26095

Kaynak: 17. Kastamonu Vilayet Salnamesi, (M.1892), s.167, 20. Kastamonu Vilayet Salnamesi (M.1898), s.344 ve 21. Kastamonu Vilayet Salnamesi, (M.1901), s.321.

Değişik kaynaklara göre Tosya şehrinin 19.yüzyıldaki nüfusu 7000-9000 arasında verilmektedir. V. Cuinet'e göre Tosya kazasında yaşayan 34388 kişiden 8406'sı Tosya şehrinde bulunmaktadır.⁴⁵ Şemseddin Sami'de şehrin nüfusunu 7000 olarak belirtmiştir.⁴⁶ 19. Kastamonu Vilayet Salnamesi'nde ise şehrin nüfusu 9203 kişidir.⁴⁷

Şemseddin Sami, Kamusu'l-Alem adlı eserinde, Tosya'nın nüfusunun yanısıra, 19 asrın son çeyreğindeki Tosya ve Tosya şehri ile ilgili de bilgiler vermiştir. Bu eserde Şemseddin Sami Tosya ile ilgili olarak şu bilgilere yer vermektedir."1864'de belediye, 1867'de kaza olmuştur. Kargı nahiyesiyle birlikte 73 karyeden (köyden), olmuştur. Nüfusu 24484 kişi olup, bunun 566'sı Rum, 39'u Ermeni'dir. Kaza merkezinde 5 cami-i şerifi, 31 mescidi, 1 kütüphanesi, 1 rüştiyesi, 3 mektebi, 750 dükkanı, bedesteni, debbahaneleri, birkaç hamamı ve etrafında bağ ve bahçeleri vardır. Kasabanın içinden 3 dere geçerek Devrez'e karışır, Havası mutedil ise de halkı yazın ekseriyetle bağ ve bahçelere çıkar. Malumatı sanayisi tiftik kuşak, çorap, kıldan çuval, kilim ve sahtiyan (ince deri) 'den ibarettir. Toprağı mümbit ve mahsuldar olup, başlıca mahsulatı pirinçtir. Pirinçle birlikte tütün, pamuk, kenevir ve birkaç seneden beri afyon da ekilmektedir".⁴⁸ Bu bilgileri, Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilerle

⁴⁵ Cuinet, V., (1895), La Turquie d'Asia, Paris, s.477.

⁴⁶ Şemseddin Sami, (1896), Kamusu'l-Alâm, Cilt:4, İstanbul, s.3024.

⁴⁷ 19. Kastamonu Vilayet Salnamesi, (M.1896), s.298.

⁴⁸ Şemseddin Sami, (1896), a.g.e., s.477.

B. ÜNAL İBRET

karşılaştığımızda, aradan yaklaşık “ 250 sene geçmesine rağmen iki yazarında bazı ortak noktalara değindiklerini anlamaktayız. Bu karşılaştırmaya göre şehir halen 17. yüzyılın ikinci yarısında olduğu gibi ekonomik canlılığını ticarete borçludur. Ticareti yapılan ürünlerin başında, tıpkı Evliya Çelebi'nin bahsettiği gibi tiftiğe bağlı dokuma ürünleri gelmekte olup, eskiden dokunan muhayyerin yerini 19. yüzyıl sonlarında tiftik, kuşak ve çorap almıştır. Evliya Çelebi'nin biraz abartarak verdiğini tespit ettiğimiz dükkan sayısı ise, Evliya Çelebi'nin verdiği rakamın iki katını geçmiştir. Evliya Çelebi'nin döneminde olduğu gibi, bu dönemde de şehir halkının ekseriyeti Yaz aylarında bağ ve bahçelere çıkmaktadır. Bu durumdan anlaşılacağı üzere Tosya şehrinde yazın bağ ve bahçelere çıkma işi, Tosya'nın Türk hakimiyetine geçtiği ilk dönemlerden beri geleneksel olarak sürmektedir.

16. yüzyıla ait son Çankırı tahrirlerinde (1578-1579), 24 mahallesi bulunan Tosya şehrinin mahalle sayısı 19. Kastamonu Vilayet Salnamesi'nde 16 olarak kayıt edilmiştir. Şüphesiz 16. yüzyıldan 19. yüzyıl sonlarına kadar geçen sürede Tosya şehri daha da büyümüştür. Bu sebeple, Tosya şehrinin mahalle sayısındaki bu azalma şehrin küçülmesinden değil, eskiden küçük olan mahallelerin birleştirilerek daha büyük bir mahalle teşkil edilmesinden kaynaklanmaktadır. Tosya şehrinde son tahrirde olup da, 19. Kastamonu Vilayet Salnamesi'nde adı zikredilmeyen mahallelerde bulunmaktadır. Bunlar; Akmescit, Ahimustafa, Ahisinin, Cami-i Şerif, Celalefendi, Çifterli Emirmahmut, Hacisinin, İlyasbey, Kazancılar, Mescid-i Abdiçelebi, Mescidi Haciseydiali, Mescid-i Hocamehmet, Sevim, Yeni ve Zımmıyan, mahalleleridir.⁴⁹ 19. Kastamonu Vilayet Salnamesi'nde 1745 hanenin bulunduğu Tosya şehrindeki mahallelerinin nüfus durumlarına bakıldığında, nüfusu en fazla olan mahallenin Şeyh, en az olanının ise Dere mahalleleri olduğu görülmektedir (Tablo 3).

⁴⁹ Kankal, A., (1993), a.g.e., s.49.

TARİHİ İPEK YOLU ÜZERİNDEKİ BİR ANADOLU ŞEHİRİ : TOSYA (KURULUŞU VE GELİŞMESİ)

Tablo 3. *Tosya Şehrinin 1896 Yılındaki Nüfusunun Mahallelere Dağılımı.*

Table 3. *Distrubution of Tosya City Population by Neighbourhood (1896).*

Mahalle Adı	Hane sayısı	Nüfusun cinsiyete göre dağılımı		Toplam nüfus
		Erkek	Kadın	
Cami-i Atik	126	400	390	790
Çatma	64	180	165	345
Dere	65	155	160	315
Dilküşah	95	266	305	571
Hacıkemal	82	202	180	392
Hacıpir	82	213	210	423
Hocaimad	176	395	399	794
Harsand	118	295	315	610
Hocafakih	75	205	219	424
İbn-i Selim	131	360	370	730
İlyasbey	147	329	378	707
Kargı	119	320	417	737
Müslümcidedid	83	209	220	429
Pınarbaşı	82	232	215	447
Şhreküstü	131	344	335	679
Şeyh	169	395	415	810
Genel toplam	1745	4500	4703	9203

Kaynak: 19. Kastamonu Vilayet Salnamesi, (M.1896), s.298.

Osmanlı İmparatorluğunun çöküş dönemine girmesiyle birlikte, Tosya şehri eski ekonomik canlılığını gidererek kaybetmeye başlamıştır. Şehrin gerilemesi, tiftik ve bu tiftiğin şehirdeki dokuma tezgahlarında dokunmasıyla elde edilen muhayyer ticaretinin zamanla ortadan kalkmasından kaynaklanmaktadır. Tosya’da tiftiğin önemi, Avrupa ülkelerinin sömürgelerinden çok ucuza tiftik ve yün temin etmeleriyle giderek azalmıştır. Bu durum 15. Kastamonu Vilayet Salnamesi’nde de “Kiyyesi⁵⁰ 50 kuruş iken şimdi 12 kuruşa kadar düşmüş olup, artık halkın yüzünü güldürmemektedir.⁵¹ Şeklinde ifade edilerek, tiftikteki aşırı fiyat düşüşünün halkın sosyo-ekonomik

⁵⁰ Bir okka 1278 gram’dır.

⁵¹ 15.Kastamonu Vilayet Salnamesi, (M.1888), s.283.

B. ÜNAL İBRET

durumu üzerindeki tesirleri açıkça belirtilmektedir. Tiftikle birlikte, Avrupa'da meydana gelen sanayi devrimi sonucu yünlü ve pamuklu kumaşların fabrikalarda seri bir şekilde dokunması da, şehirdeki muhayyer üretimini giderek azaltmıştır. Çünkü, Avrupa ülkeleri sömürgelerinden elde ettikleri hammaddeyi fabrikalarında hızlı bir şekilde işleyerek yünlü ve pamuklu kumaşları çok ucuza imal etmekte ve ürettikleri bu kumaşları, kapitülasyonlar sebebiyle gümrük duvarları bulunmayan imparatorluk sınırları içerisinde kolaylıkla sokarak çok ucuza satmaktaydılar. Bu durum karşısında, Osmanlı topraklarında el sanatlarıyla üretilen ürünler, Avrupa'nın sanayi mamulleriyle rekabet edemediğinden, yerli üretim giderek azalmaktaydı. Avrupa'da meydana gelen bu gelişmeler, Tosya şehrinde sadece dokumalığı değil, dokumacılığın yanısıra şehir ekonomisinde yeri olan debbahlık ve demircilik gibi diğer el sanatlarını da derinden etkilemiş ve Tosya şehri 18. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren gerileme sürecine girmiştir.

Cumhuriyet dönemine Kastamonu şehrinde sonra bulunduğu bölgenin en önemli ticari merkezi olarak giren Tosya şehrinde, Lozan Antlaşması'na bağlı olarak yapılacak nüfus mübadelesi için azınlıkların tespiti yapılmıştır. Bu tespit sonucunda belirlenen 672 Rum Yunanistan'a gönderilmiş ve geri kalan 69 Ermeni de Rum göçüyle birlikte İstanbul'a göç ederek Tosya şehrinde ayrılmıştır.⁵²

Ülkemizin ilk düzenli nüfus sayımı olan 1927 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre Tosya şehrinde 9676 kişi yaşamaktadır. 1896 yılına rastlayan 19. Kastamonu Vilayet Salnamesi'nde şehirdeki nüfusun 9203 kişi olduğu dikkate alınır, Tosya şehrinin 1896-1927 yılları arasında nüfusunun fazla bir değişmeye uğramadığı anlaşılmaktadır. 1896-1927 yılları arasında geçen dönem içerisinde Tosya şehrinin nüfusu fazlaca değişmezken mahalle sayısı 16'dan 32'ye çıkmıştır. Şehrin nüfusunda gözle görülür bir şekilde artış olmadığı için mahalle sayısındaki bu artış eski büyük mahallelerin kendi içerisinde daha küçük mahallelere bölünmesiyle mümkündür. Böylelikle 1925 yılında Tosya şehri Ahipir, Aktaş, Aşağışih, Aşağıvakıf, Camiatik, Celalefendi, Çatma, Çifterlizade, Değirmenci, Dere, Deringöz, Dilküşah, Hocafakih, Hocaimad, Hacıçıkı, Hacıkemal, Hacıpir, Harsat, İbniselim, İlyasbey, Kargı, Kıran,

⁵² Tatlı, H., (1992), Tosya Düşünce ve Kültür Derg. Yıl: 3, Cilt: 3, Sayı: 10, Tosya, s.9.

TARİHİ İPEK YOLU ÜZERİNDEKİ BİR ANADOLU ŞEHİRİ : TOSYA (KURULUŞU VE GELİŞMESİ)

Kazancıyan, Mahkeme, Müslimcedit, Müslimçatma, Pınarbaşı, Şhreküstü, Tekke, Yenice, Yukarışih ve Zemyan olmak üzere 32 mahalleye ayrılmıştır.⁵³ 1997 yılında Tosya şehrinin nüfusu 1927 yılına nazaran %240.3 oranında artarak 23257 kişiye ulaşmış olmasına rağmen 21 mahallesi bulunmaktadır. Bu mahallelerden 16 tanesinin 19. Kastamonu Vilayet Salnamesi'nde ismi geçmektedir. Bunlar Camiatik, Çatma, Dere, Dilküşah, Hacıkemal, Hacıpir, Hocaimad, Harsand, Hocafakih, İbniselim, İlyasbey, Kargı, Müslümcedit, Pınarbaşı, Şhreküstü ve Şeyh mahalleleridir. Şehirde 1925 yılında teşkil edilen ancak günümüzde yer almayan mahalleler ise Ahipir, Aktaş, Aşağışih, Aşağıvakıf, Celalefendi, Cifterlizade, Değirmenci, Deringöz, Hocaçıkı, Kıran, Kazancıyan, Mahkeme, Tekke, Yenice, Yukarışih ve Zemyan mahalleleridir. Bu mahalleler içerisinde Kazancıyan ve Zemyan gibi azınlık nüfusu barındıranlar 1924 Lozan Antlaşması'nı müteakip boşaldığından, Akçakavak ve Deringöz gibi şimdi bağ alanı olarak geçici yerleşmede kullanılanlar şehre göçlerle terk edildiğinden ve Aşağışih ve Yukarışih mahalleleri ise eskiden olduğu gibi birleştirilerek Şeyh mahallesi olarak isimlendirildiğinden günümüzde bulunmamaktadır.

Tosya şehrinde Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde sönükleşen ticari ve sanayi faaliyetleri, Cumhuriyetin ilk yıllarıyla birlikte yeniden canlanmaya başlamıştır. Bölgede yetişen çeltiğin işlenmesi amacıyla Tosyalı bir grup müteşebbis tarafından cumhuriyet hükümetine müracaatta bulunulmuş ve 1925 yılında Sanayi ve Maden Bankası aracılığıyla Türkiye'nin ilk çeltik işletme fabrikası Tosya'da kurulmuştur. Sanayideki bu atılımın yanında şehirde eskiden beri yapılan sof, kese ve kuşak üretimine tela üretimi de eklenerek dokumacılık da ilerletilmiştir. 1932 yılında Kastamonu'ya bağlı Ticaret Odası Mümessil Azalığı teşkil edilerek, Tosya'nın ticari alanda gelişmesi sağlanmıştır.

Ülkemizin en aktif fay kuşağı olan Kuzey Anadolu Fay Kuşağı üzerinde bulunan Tosya şehrinde, nüfus mübadelesinden sonra en büyük nüfus kaybı 27 Kasım 1943 yılında meydana gelen depremde olmuştur. Literatüre Tosya-Ladik Depremi olarak geçen bu depremde Tosya şehrinin Şhreküstü ve Harsat gibi eski tip meskenlerden yapılmış sık dokulu mahalleleri tamamen yıkılmıştır. Başta yığma usulü yapılan

⁵³ Sarıkurt, K., (1991), a.g.e., s.29.

B. ÜNAL İBRET

devlet hastanesi olmak üzere şehirdeki bazı kamu binaları ve camilerinde yerle bir olduğu bu afet de enkaz altında kalan 398 kişi ölmüştür.⁵⁴

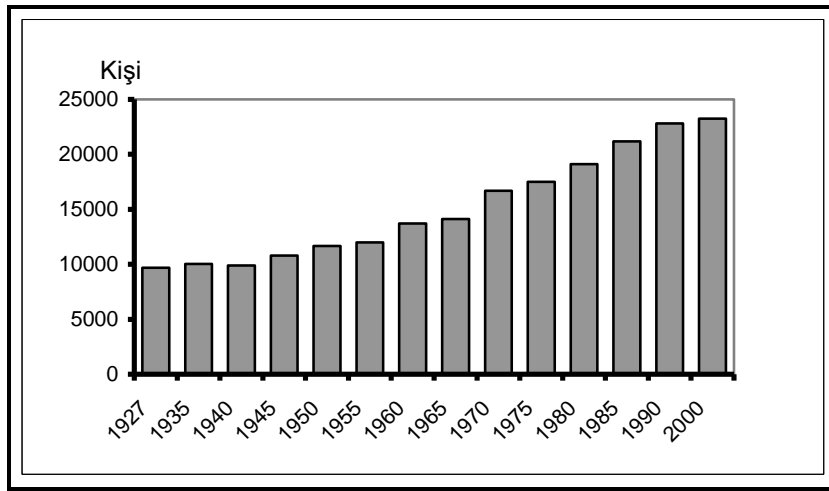
Cumhuriyetin başlangıcından 1945 yılına kadar geçen dönem içerisinde, nüfus mübadelesi ve 1943 depremi gibi büyük afet ile bir miktar nüfus kaybeden Tosya şehrinin nüfusu 1945 yılında 10784 kişidir. 1945-1955 yılları arasında geçen sürede şehrin nüfusu oldukça az artarak 11978 kişiye çıkmıştır. Bu duruma göre Tosya şehrinin 1927-1955 yılları arasındaki nüfus artış oranı %23.7'dir. 1955-1975 yılları arasındaki dönem ülkemiz genelinde olduğu gibi Tosya şehrinde de kırdan kente göçlerin en fazla olduğu dönemdir. Bu yıllar arasında şehrin nüfusu %146.2 oranında artarak 17515 kişiye ulaşmıştır. 1975'den sonraki yıllarda Tosya'da ağaç ve toprak sanayisinin gelişmeye başlamasıyla birlikte sanayide çalıştırmak için işçiye ihtiyaç duyulmuştur. Bu sebeple Tosya şehrine kendi köylerinden göçler olmuştur. Tosya'da sanayinin gelişmesi ve sanayide çalışmak için gelen nüfus potansiyeli, şehirdeki ticareti de canlandırmış ve Tosya şehri bulunduğu bölgenin Çorum şehrinde sonra en önemli merkezi haline gelmiştir. Bütün bu özellikler, Tosya şehrinin nüfusunun artmasında etkili olmuş ve 1990 yılı sayımlarına göre Tosya şehrinin nüfusu 22810 kişiyi bulmuştur. 1990 yılından 2000 yılına kadar geçen zaman içerisinde ülkemiz genelinde görülen ekonomik sıkıntılardan Tosya şehri de nasibini almıştır. Bu yıllar Tosya şehrinde sanayi yatırımlarının olmadığı ve fabrikaların düşük kapasitede çalıştıkları yıllardır. Tosya şehrinde sanayide görülen bu daralma ticari faaliyetleri de etkilemiş ve Tosya şehrinin mevcudiyetini sağlayan bu en önemli faaliyetlerin içerisinde bulunduğu kötü durum şehrin nüfus artışına yansımıştır. Bu sebeple 1990 yılından 2000 yılına kadar geçen dönemde şehrin nüfusu sadece 447 kişi (%1,95) artarak 23257 kişi olmuştur(Şekil 4).

Cumhuriyet döneminin başlarında eski sınırları içerisinde kalan Tosya şehri, 1950'den sonra kırdan kente olan göçlerle, Kuruçay'ın vadisini takiben güneye doğru uzanmaya başlamıştır. Tarihte Sol Kol Yolu olarak bilinen yolun yerine yapılan ve Anadolu'nun batısını doğusuna ve kuzeyine bağlayan en önemli karayolu olan E-80 Devlet Karayolu'nun şehrin güneyinden geçirilmesiyle şehir Kuruçay'ın vadisi

⁵⁴ Tıraş, A., (1994), Yakın Tarihimiz, Tosya Düşünce ve Kültür Derg., Yıl:4, Cilt:4, Tosya, s.6.

TARİHİ İPEK YOLU ÜZERİNDEKİ BİR ANADOLU ŞEHİRİ : TOSYA (KURULUŞU VE GELİŞMESİ)

boyunca iyice güneye doğru kaymış ve güneydeki hafif eğimli yamaçlarda yayılmıştır. Bu görünümüyle Tosya şehri kuzeyde dar ve çıkmaz sokakları, tarihi camileri, çeşmeleri ve geleneksel meskenleriyle eski, güneyde ise geniş caddeleri ve cadde kenarlarında yükselen modern ve çok katlı binalarıyla yeni olmak üzere iki farklı kısma ayrılmaktadır.

Şekil 4. Tosya Şehrinin Sayım yıllarına Göre Nüfus Artışı.
Figure 4. Population Growth in Tosya City by Census Years.

Tosya şehrinin eski mahalleleri nispeten eğimli ve arızalı bir zemin özelliği gösteren alanlar üzerinde bulunmaktadır. Bu sebeple şehrin eski kısımlarında doku oldukça sık, sokaklar dar ve mahalleler gerek nüfus ve gerekse de kapladığı alan açısından küçüktür. Örneğin 2000 yılı sayımlarına göre Tosya Kalesi'nin bulunduğu tepenin yamaçlarında yayılan ve neredeyse sınırları iç içe geçmiş olan Hacıkemal mahallesinin 98, Dere mahallesinin 126 ve İlyasbey mahallesinin de 198 hanesi bulunmaktadır. Buna karşılık şehrin güneyinde yeni kurulan mahalleleri olan Cumhuriyet ve Bahçelievler mahalleleri park, yeşil alan ve sosyal tesis planlamalarıyla oldukça güzel bir şehirleşme örneği göstermekte ve oldukça geniş bir alan kaplamaktadır. Geniş caddelerle birbirinden ayrılan bu mahallelerden Bahçelievler mahallesinde 767, Cumhuriyet mahallesinde de 910 hane yaşamaktadır. Şehrin eski ve yeni kesimlerinde bulunan mahalleleri hane sayısı açısından kıyaslandığında, sadece Cumhuriyet mahallesinin hane sayısının bile Dere, Hacıkemal ve

B. ÜNAL İBRET

İlyasbey mahallelerinin toplam hane sayısının neredeyse iki katına yakın bir oranda fazla olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tosya şehrinin Kuruçay'ın vadisi boyunca güneye doğru yayılmasında E-80 Devlet Karayolu'nun getirdiği avantajların yanında, topografik koşulların da etkisinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Kuruçay vadisini takiben Gevür Dağı'na doğru yükselen Tosya şehri kuzeyde vadi içerisine sıkışmaktadır. Buna karşılık şehrin yeni mahallelerinin bulunduğu kesiminde Kuruçay Vadisi Devrez Vadisi'ne doğru genişleyerek açılmaktadır. Bu topografik özellik şehrin güneyinde kuzeyine oranla yerleşmeye daha uygun koşullar sağladığı için şehir güneye doğru yayılma durumuna girmiştir.

Tosya şehrinde tarihi dokuyu nispeten düz ve tarıma elverişli araziler çevrelemiş bulunmaktadır. Daha önce ifade edildiği gibi Bu araziler eskiden şehrin bağ bahçe alanları olarak kullanılmakta ve şehri halkı yaz aylarını bağlarda bulunan gümele denilen bağ evlerinde geçirmekteydi. Tosya şehrinin tarihi dokusundan çıkarak genişlemesiyle birlikte bu düz ve yerleşmeye elverişli bağ alanları şehrin yeni gelişim alanı olarak seçilmiş, böylece 1970'lerden sonra şehrin nüfus artışına bağlı olarak güneyinde kalan bağlık arazileri iskana açılarak modern Tosya şehrinin oluşturacak yeni Tosya şehrinin temelleri atılmıştır. Tosya şehrinde 1970'li yıllardan itibaren başlayan hızlı sanayileşme sürecine bağlı olarak, özellikle sanayi amaçlı kullanım için şehrin kuzey batısında ağaç işleri sanayi sitesi kurulmuş, böylece şehrin kuzeyde gelişimi Gevür Dağında ormanlık araziler kadar uzanmıştır.

Tosya şehrinde 1970–1990 yılları arasında geçen süreç içerisinde kamu binaları (Devlet Hastanesi, Orman İşletmesi, Okullar) Kastamonu yolu boyunca yapıldığı için bu yıllar arasında şehrin gelişim yönü Kastamonu yolu boyunca olmuştur. Ayrıca bu dönemde kuzeyden güneye doğru eski şehri yeni şehre bağlayan Kenan Evren ve 100. Yıl caddeleri boyunca çok katlı ve modern yapıları binalar yapılarak gelecekteki şehrin temel gelişim yönünün Tosya ovasında E-80 karayolu boyunca olacağı ortaya çıkmıştır. Şehirlerarası otobüs Terminalinin E-80 devlet karayolunun kenarında yapılması, Tosya yem sanayiinin İskilip yolu kenarında kurulması ve yeni sanayi sitelerinin kuruluş yerlerinin E-80 karayolu kenarları olarak tespit edilmesi şehrin gelecekteki gelişim yönünün güneye doğru kaymasında etkili olmuştur.

TARİHİ İPEK YOLU ÜZERİNDEKİ BİR ANADOLU ŞEHİRİ : TOSYA (KURULUŞU VE GELİŞMESİ)

1990'lı yıllardan sonra şehrin güneyinde yapılan çok katlı binalar ve sanayi kooperatiflerinin etkisiyle, E-80 devlet karayolu kenarında modern bir yapılaşma meydana gelmiştir. Bu dönem de Tosya şehri çevresinde kurulan tuğla kiremit ve orman ürünleri işleyen sanayilerin şehirde konuta olan ihtiyacı artırmasıyla birlikte kooperatifleşme hız kazanmıştır. Böylece özellikle Tosya şehrinin güneyinde E-80 devlet karayolu boyunca eski bağ alanları imara açılarak yeni Tosya şehrinin ana gelişim yönü belirlenmiştir.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Tosya şehri tarihi ticaret yolları üzerinde bulunması dolayısıyla, geçmişten günümüze kadar gelen süreç içerisinde bulunduğu bölgenin en önemli ticaret merkezlerinden birisi olmuştur. Şehrin Roma döneminden beri yerleşmeye sahne olduğu bilinmektedir. Osmanlı Döneminde Tarihi İpek Yolu üzerindeki en önemli Kervansaraylardan birisi olan Akkuş Mehmet Paşa Kervansarayı Tosya şehrinde bulunmakta ve burada bir taraftan Sof ticareti yapılırken diğer taraftan kervanlara hizmet verilmekteydi. Böylece Tosya şehri ana ticari merkezin etrafında içerisinde bulunduğu Kuruderenin vadisi ve yamaçları boyunca yayılarak 16 yüzyılın sonlarına doğru 24 mahalleye ulaşmış ve genel görünümünü tamamlamıştır. Tosya Şehri 1970 li yıllara kadar geçen zaman içerisinde kendi kırsalı için bir mübadele merkezi olmuştur. 1970'li yıllardan sonra Anadolu'ya yayılan sanayileşme faaliyetlerinden Tosya Şehri de etkilenmiş ve böylece şehrin etrafında kurulan tuğla-kiremit fabrikaları, ağaç işleme atölyeleri ve tekstil atölyeleri ile şehrin temel fonksiyonu zamanla ticaretten sanayiye çevirmiştir.

Tosya şehri'nde anıtlar yüksek kurumu tarafından tespiti yapılmış tarihi eserler bulunmaktadır. Özellikle bunların ve şehrin tarihi dokusu bozulmamış mahallelerin korunması ve turizme açılması gerekmektedir. Ayrıca şehrin etrafını çevreleyen Bağ evleri de korunarak gelecek nesillere aktarılmalıdır. Sanayiinin gelişmesiyle birlikte şehirdeki sanayi tesisleri E-80 Devlet Karayolu kenarlarındaki alanlara taşınmış ve bu duruma bağlı olarak da şehir E-80 Devlet Karayoluna doğru gelişmeye başlamıştır. Tosya şehrinin nüfusu üstlendiği yönetim fonksiyonunun yanısıra hizmet ve sanayi alanında ileri gittiği için 23000 kişinin üzerindedir. Bölgesi için önemli bir çekim merkezi olan şehirde artan

nüfusun ihtiyacını karşılamak amacıyla şehrin güneyi imara açılmış, bu alanlara yeni kurulan mahallelerde modern şehirleşme ile birlikte çok katlı binalar ve kamu tesisleri inşa edilmiştir. Tosya şehri I.dereceden deprem bölgesi olduğu için yeni yapılan binaların zemin etüdüne ve konstrüksiyon sistemlerine dikkat edilmektedir. şehirde bulunan çok katlı binalar risk taşımaktadır. Bu nedenle şehirdeki çok katlı binaların güçlendirilmeli ve yeni yapılacak binalar çok katlı yapılmamalıdır. Ayrıca mevcut imar planına bağlı kalınmalı, plan dışı arazilerin denetim altında bulundurulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akdağ, M., (1977), Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi, Cilt:1, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Akkuş, A., (1980), Devrez Çayı Vadisi'nin Jeomorfolojisi, K.T.Ü. Yay. No:109, Trabzon.
- Blumenthal, M., (1489), Bolu civarı ile Aşağı Kızılırmak Mecrası Arasındaki Kuzey Anadolu Silsilesinin Jeolojisi, MTA Yay., Seri: B, No:13, Ankara.
- Bulut,İ., (1998), Şehir Coğrafyası Açısından Sorgun, Atatürk Üniv.Yay.No:877.K.K.E.F. Yay. No: 96. Araştırma Serisi No: 36., Erzurum.
- Cuinet, V., (1895), La Turquie d'Asia, Paris.
- Cumbur, M., (1988), Kastamonu Tarihinde Ahiler ve Esnaf Kuruluşları, Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu-Tebliğler, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- Doğanay, H., (1993), Coğrafyada Metodoloji, MEB Öğretmen Kitapları Dizisi, No:187, İstanbul.
- DİE (1927-1935-194-1945-1950-1955-1960-1965-1970-1975-1980-1985-1990), Genel Nüfus Sayımları.
- DİE (1990), Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri (Çankırı-Kastamonu).
- Ergenç, Ö., (1988), 18. Yüzyılda Osmanlı Sanayii ve Ticaret Hayatı, Belleten, Cilt:LII, S.203, Türk Tarik Kurumu Basımei, Ankara.
- Ergi, İ., (1997), İpek Yolu Üzerinde Bir Sanayi Merkezi Tosya, Ayvatoğlu Ofset, Kastamonu.
- Evliya Çelebi, (1975), Seyahatnâme, Üçdal Neşriyat Cilt:2, Ankara.

TARİHİ İPEK YOLU ÜZERİNDEKİ BİR ANADOLU ŞEHİRİ : TOSYA (KURULUŞU VE GELİŞMESİ)

- Faroqhi, S., (1983), On Yedinci Yüzyıl Ankara'sında Saf İmalatı, Ö.L. Barkan Armağanı, İFM 41/1-4, İstanbul.
- Gökoğlu, A., (1952), Paflagonya, Doğrusöz Matb., Kastamonu.
- Göney, S., (1984), Şehir Coğrafyası, İst. Üniv. Edb. Fak. Yay. No: 2274, Coğr. Enst. Yay. No: 91, İstanbul.
- Hacısalihoğlu, Y., (1995), Geleneksel Türk Şehri: Safranbolu, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 30, İstanbul.
- Kankal, A., (1993), Tapu-Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Çankırı Sancağı, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Karabulut, Y., (1989), Karadeniz Bölgesi Nüfusu (II. Kırsal), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Coğrafya Uygulama Kolu, Coğrafya Araşt. Derg. Cilt:1, Sayı:1, Ankara.
- Karal, E., Z., (1943), Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı (1831), Başvekalet Umum Müd., Ankara.
- Köker, H.S., (1962), Vakıflar Tarihinde Tosya, Vakıflar Dergisi, Sayı:5, Ankara.
- Mercil, E., (1985), Müslüman-Türk Devletleri Tarihi, Güryay Matbaacılık, İstanbul.
- Özçağlar, A., (1997), Türkiye'de Belediye Örgütlü Yerleşmeler (Kasabalar-Şehirler), Ekol Yayınevi, Ankara.
- Özey, R., (1990), Turizm Coğrafyası Açısından bir İnceleme: Bayburt İli, Türkiye Kalkınma Bankası Turizm Yıllığı 1988-1989, Ankara, S.120-121.
- Polonyalı Simeon, (1964), Polonyalı Simeon'nun Seyahatnamesi (1608-1619), Çev: Hrand. D. Andreasyan, İst. Üniv. Edb. Fak. Yay. No: 1073, İstanbul.
- Ramsay, W., (1961), Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, Terc., Mihri Pektaş, İstanbul.
- Sarı Kurt, K., (1991), Tosya'nın Öz Geçmişinden Pasajlar, Tosya Düşünce ve Kültür Derg., Cilt:2, Sayı:7, Tosya.
- Sevim, A., (1986), Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya Kadar), Ankara.
- Sevim, A.,-Yücel, Y., (1990), Türkiye Tarihi-I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIII. Dizi, Ankara.
- Strabon, (1987), Coğrafya (Anadolu), Çeviren:A.Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Antik Kaynaklar Dizisi:1a, İstanbul.
- Şemseddin Sami, (1896), Kamusü'l-Alâm, Cilt:4, İstanbul.

B. ÜNAL İBRET

- Tanođlu, A., (1966), Nüfus ve Yerleşme, İst. Üniv. Yay. No: 1183, İstanbul.
- Turan, O., (1971), Selçuklular Zamanında Türkiye, Turan Neşriyat, Cilt:1, İstanbul.
- Turan, R., (1988), Selçuklular Döneminde Kastamonu, “Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu”, Tebliğler, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- Umar, B., (1988), Paflagonya, Ak Yayınları Kültür Kitapları Serisi, 15-3, İstanbul.
- Yalçınlar, İ., (1967), Türkiye’deki Bazı Şehirlerin Kuruluş ve Gelişmelerinde Jeomorfolojik Temeller, İstanbul Üniv. Coğrafya Enst.Derg. cilt: 8, Sayı:16, İstanbul.
- Yaman, T.M., (1935), Kastamonu Tarihi (XV. Asrın sonlarına kadar), Ahmed İhsan Matbaası Ltd., Kastamonu.
- Yücel, Y., (1988), XIII-XV. Yüzyıllarda Kuzey Batı Anadolu Tarihi, Çobanoğulları-Candaroğulları Beyliği-I, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TTK Yayınları, VII. Dizi, Sayı:74, Ankara.
- Yazıcı, H.,(1995), Şehir Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Bayburt, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 30, İstanbul. s.189-218.
- Kastamonu 1., 6., 10., 11., 15., 19. ve 21. Vilayet Salnameleri.